

વા. મેરુનન્દનગણિ - વિરચિત 'ગૌતમ સ્વામિ - છન્દાંસિ' (એક ઉત્તરકાલીન અપભ્રંશ રચના)

- સં. પં. શીલચન્દ્રવિજય ગણિ

વાચક મેરુનન્દન કૃત ગૌતમસ્વામીની છંદોબદ્ધ રાસકૃતિ અહીં પ્રસ્તુત છે. તેની ભાષા ઉત્તરકાલીન અપભ્રંશ છે. ૨૨ કડીઓમાં પથરાયેલી કૃતિની પ્રસ્તાવના બાંધતાં પ્રથમ દોહામાં કવિ કહે છે તેમ, આ કૃતિમાં ૮ છંદ, ૧૦ દૂહા, ૧ ષટ્પદ-છપ્પય અને ૨ અડિલ્લા છંદ છે. તેનું વર્ગીકરણ આ પ્રમાણે છે :-

પ્રારંભ કડી દૂહા છંદમાં છે. તે પ્રસ્તાવના રૂપ હોઈને ગણતરીમાં ન લેતાં કડી ૩ થી ૧૨ - એમ ૧૦ દૂહા છે. ૨ તથા ૧૩ એ બે ચતુષ્પદી અડિલ્લા છે. ૧૪ થી ૨૧ - એ ૮ છંદ છે. જ્યારે છેલ્લી - ૨૨મી કડી તે છપ્પય છે. જેને 'છન્દ' નામ આપ્યું છે તે ચરણ દીઠ ૨૧ માત્રાનો કવિત છંદ છે. છપ્પય બે ઘટકનો બનેલો છે : વસ્તુવદનક (પ્રત્યેક ચરણમાં ૨૪માત્રા) + કર્પૂર (પ્રત્યેક ચરણમાં ૧૫+૧૩ માત્રા).

રચના અપ્રગટ છે. સરલ તથા રોચક છે. ગૌતમસ્વામીને લક્ષ્યમાં રાખીને થયેલી ગુર્જર-અપભ્રંશ રચનાઓ અતિઅલ્પ મળે છે, તે દૃષ્ટિ આ કૃતિનું મૂલ્ય વધારે ગણાય. સંભવતઃ ૧૬મા શતકની લખાયેલી એક પ્રતિના આધારે આ છંદકૃતિ સંપાદિત કરવામાં આવી છે. કૃતિગત અંકો વારંવાર બદલાતાં હોવાથી - એકસૂત્રતા જાળવવાના આશયથી આરંભે સલ્લંગ પદ્ય ક્રમાંકો લખી ઉમેર્યાં છે. પ્રાંતે કઠિન લાગે તેવા શબ્દોનો કોશ મૂક્યો છે.

*

શ્રીમેરુનન્દન-વિરચિતાનિ શ્રીગૌતમસ્વામિ-છન્દાંસિ ॥

અદ્દુ છંદ દસ દૂહડા છપદુ અડિલ્લા દુન્નિ ।

જે નિસુણઈ ગોયમતણા તે પરિવરીયઈ પુન્નિ

॥૧॥

મંગલ-કમલ-વિલાસ-દિર્ગિદહ, પદમસીસુ પહુ વીરજિર્ગિદહ ।

સયલ-સંઘ-મળ-વંછિય-દાયકુ, વન્નિસુ સિરિગોયમુ ગણનાયકુ

॥૨॥

नायक त्रिहुं भुवणहतणा जोयइं जासु पसाउ ।
इक्क जीह किम वन्नियइ सो गोयमु गणराउ ॥३॥

तहवि सु गणहरु संथुणवि पामिसु निम्मल बुद्धि ।
जसु सामिय नामग्गहणि फुरइं अचितिय सिद्धि ॥४॥

होइ सु नरु कविचक्कवइ, लच्छि-सरस्सइ-कंतु ।
जो आराहइ इक्क-मणि इंद्रभूति भगवंतु ॥५॥

सिरि-गोयम-गणहरु जयउ बहुविहलद्धिसमिद्धु ।
सयल-सूरि-चूडा-रयणु जिणसासणि सुपसिद्धु ॥६॥

कज्जारंभिहिं जे भविय गोयमु चित्ति धरंति ।
ते गलहत्थिय दुरियभरु दुत्तरु इत्ति तरंति ॥७॥

सिरिगोयमगुरु-पय-कमलु हियइ-सरोवरि जाहं ।
बालक जिम रंगिहिं रमइं नवनिहि अंगणि ताहं ॥८॥

जे गुणियण नियमणि धरइं अहनिंसि गोयम-झाणु ।
ते रायहं मंदिरि लहइं सिरि सोहगु संमाणु ॥९॥

प्रह उट्टुवि भाविहिं भणइं जे गोयम-गुरु-नामु ।
ते धणु भोयणु पंगुरणु पामइं मण-अभिरामु ॥१०॥

इणि भवि परभवि भवियजण पामिय सुक्ख-सयाइं ।
भवसायरु लीलइं तरइं गोयम-पाय-पसाइं ॥११॥

गोयमसामिउ मइं थुणिउ इम गरुयउ गुणवंतु ।
संघ-मरु-नंदण-वणिहिं सुरतरु जिम जयवंतु ॥१२ दूहा ॥ ता ।

सुरतरु जिम जयवंतु महावणि, सुरभंडारि जेम चिंतामणि ।
दिणमणि जिम सोहइ गयणंगणि, तिम जिणसासणि सिरि-गोयम-गणि ॥१३॥

सिरि-गोयम-गणि तिम जिणसासणि सोहइ जिम निसि चंदु ।
वर-गुब्बर-गामि मगह-महि-मंडलि बंभ-वंस आणंदु ॥

पहुवी-सुह-कुच्छि कंति-कुल-पिच्छल निम्मल-रयण-समाणु ।

भूदेव-देव-वसुभूड-सुनंदणु चउदस-विज्जा-जाणु

॥१४॥

जो जन्नु करंतउ पिक्खि तुरंतउ गयणंगणि सुरसत्थु ।

सव्वन्नवाइ-रोसारुणु चल्लिउभडु उप्पाडवि हत्थु ॥

विम्हियमणु समवसरणि षडिबोहिय मिलिय-सुरासुर-इंदि ।

सो पंचसयहं सउं दिक्खिउ गोयमु गणहरु वीरजिणिदि

॥१५॥

जो कंचण-कमल-विमल-कोमल-तणु सत्त-हत्थ-सुपमाणु ।

तिहुयण-जण-वयण-नयण-मण-मोहण-लवणिम-रूव-निहाणु ॥

जिणि बिहुं उपवासिहिं नितु पारंतइ लद्धिय-लबधि अपार ।

सो अगनिभूति-बंधवु गुरुगोयमु मनि समरउं सविचार

॥१६॥

जो कामकुंभ-सुरधेणु-सुरदुम-सुरमणि दाणि पहाणु ।

जिणि अप्प-कन्हइ अणहूंतउं अप्पिउ घण-जण-केवल-नाणु ॥

जिणि निय-गुरु-निवड-नेहि अवगन्निय केवल-सिरि-वर-नारि ।

तसु गोयमसामि-समउ गुरुभत्तिहिं कवणु भणउं संसारि

॥१७॥

जो नियबलि जिण चउवीसइ वंदइ चरमसरीरी इत्थ ।

इय जिणदेसण सुरवयणि सुणेविणु फलु अद्वावय-तित्थ ॥

आलंबवि सहसकिरण-कर-तंतुय चडियउ गिरि कैलासि ।

अच्चब्भुय-चरिउ रहिउ सो गणहरु इक्क रयणि तिणि वासि

॥१८॥

भरहेसर-चक्काहिव-निम्मिय निय-निय-वन्न-पमाणि ।

जिण वंदिय वलतइ खीर-खंड-धिय-भोयणु इच्छ-पमाणि ॥

अंगुट्टउ ठविय पनरसइ तावस कारिय इक्कइं ठामि ।

अखीण-महाणसि-लद्धि-समिद्धउ जयउ सु गोयमसामि

॥१९॥

परवाइय-मयगल-माण-मडप्पर-मोडण-केसरिउ ।

सिरि-वायभूड-गणहारि-सहोयरु सचराचरि विक्खाउ ॥

जो केवलकज्जि करंतउ आडउ गुरुअगइ जिम बाल ।

तिणि कत्तिय-मास-अमावसि परणीय केवल लच्छि विसाल

॥२०॥

रोहणगिरि रयण, गयणि तारायण, सायरि जल-कण-संख ।
जो मुणइ वियक्खणु सो वि न सक्कइ जसु गुण भणिउ असंख ॥

सो सिद्ध-बुद्ध सिरि-गोयमसामिउ संपत्तउ सिवरज्जि ।
मइ वन्निउ किं पि मेरुनंदण थिर निय-मण-वंछिय-कज्जि ॥२१॥

निय-मण-वंछिय-कज्जि नमइं जसु सुर-नर-किंनर
इंद-चंद-नार्गिद-असुर-विज्जाहर-मुणिवर ।

उच्छव मंगल रिद्धि विद्धि जसु नामि पयासइं
रोग-सोग-दोहग्ग-दुरिय दूरंतरि नासइं ॥

सो वीरसीसु सूरीसवरु महिम-गरिम-गुणि मेरुगुरु ।
सिरि गोयमगणहरु जयउ चिरु सयलसंघ कल्याण करु ॥२२॥

इति श्री गौतमस्वामिच्छंदांसि ॥

— x —

“गौतमस्वामिच्छंदांसि” गत कठिन शब्दो

१/४	परवरीयइं पुत्रि	पुण्यथी परिवरे, वधे.
२/४	गणनायकु	गण(गच्छ, मुनिसमुदाय)ना नायक
३/४	गणराउ	गणराज-गणना राजा
४/१	गणहरु	गणधर (तीर्थकरना मुख्य शिष्य)
५/२	कंतु	कांत-प्रिय
६/२	लद्धिसमिद्ध	लब्धि-समृद्ध; (लब्धि-विशिष्ट शक्ति)
७/१	कज्जारंभिहिं	कार्यारंभे
७/१	भविय	भव्य (-जन)
७/३	गलहत्थिय	गळे झालीने काढी मूकीने
७/३	दुरियभरु	दुरित वृन्द
७/४	दुत्तरु	दुस्तर
७/४	झत्ति	शीघ्र
९/२	झाणु	ध्यान
१०/३	पंगुरणु	पांगरण-कपडां वगेरे
११/२	सुक्खसयाइं	सौख्यशत-सैंकडो सुखो
१४/३	पिच्छल	सुंवाळुं, लीसुं, चमकतुं
१५/१	जनु	यज्ञ
१५/१	सुरसत्थु	सुरसार्थ - देवोनी समूह
१५/३	सव्वन्नवाइ	सर्वज्ञवादी (पोताने सर्वज्ञ मानतो)
१५/४	उप्पाडवि	ऊंचो करीने
१७/३	समवसरणि	समवसरण - तीर्थकरनी धर्मसभा
१६/१	सत्तहत्थ सुपमाणु	सात हाथ ऊंची कायावाळा
१६/३	पारंतइ	पारणां करतां

१६/३ लद्धिय	प्राप्त करी
१७/३ निवड	निबिड
१८/१ चरमसरीरी	जेनो अंतिम जन्म छे ते; हवे पछी अजन्मा
१८/२ अट्टावयतित्थ	अष्टपदतीर्थ
१८/३ कर-तंतुय	(सूर्य-) किरणरूपी दोरी
१८/४ अच्चब्भुयचरित	अति-अद्भुत चरित्र वाळा
१८/४ वासि	निवास माटे
१९/१ चक्काहिबनिम्मिय	चक्रवर्तीए निर्मेल
१९/१ वन्न-पमाणि	वर्ण (रंग) प्रमाणे
२०/१ परवाइय-मयगल	परवादी रूप हाथी
२०/१ मडप्फर	गर्व, दर्प
२०/१ आडउ	हठ
२०/४ केवललच्छि	केवलज्ञाननी लक्ष्मी
२१/३ सिवरज्जि	शिव(मोक्ष)नुं राज्य

— X —